

З 16.612(082)

Г87

Громадянське суспільство
та проблеми
становлення
особистості

Збірник
наукових
праць

О. А. Тарасова

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету;

Є. О. Широкова

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг)

Ідеї правової держави в політичній думці (фрагменти)

Демократичне реформування суспільства йде шляхом до правової держави, громадянського суспільства, які повинні стояти на сторожі інтересів і потреб людей, їх прав і свобод.

Ідеї правової держави виникають в Античності. Біля витоків цих ідей стояла богиня правосуддя Феміда. Солон своїми реформами в VI ст. до н. е. намагався об'єднати силу і право, проголошуючи, що звільнення всіх було досягнуто владою закону. Як підкреслював Аристотель, із Солона в Афінах почалася демократія. Принцип зверхності права сформулював Геракліт у безсмертному афоризмі: "Народ повинен битися за закон, як за свої стіни" Платон наполягав на тому, що державність можлива лише там, де панують справедливі закони. В "Законах" він підкреслював, що там, де закони встановлено в інтересах декількох людей, мова йде не про державний устрій, а лише про внутрішні сварки, і те, що вважається там справедливостю, не має цього ймення. А держава швидко занепадає там, де закон не має сили і знаходиться під будь-якою владою. Там же, де закон – володар над правителями, а вони – його раби, держава процвітає.

Аристотель, як "батько" античної політичної науки, обґрунтував правління розумних законів, зазначаючи, що закон – це "рівноважений розум".

Значний внесок у розвиток теорії правової держави зробив давньоримський вчений Марк Тулій Цицерон. Він розглядав державу як публічно – правову спільність, як справу народу.

За Цицероном, право – необхідне джерело державності. Згідно з його концепцією, держава є правовою не тому що її органи дотримуються своїх же законів, а через те, що держава – це право народу, узгоджене і впорядковане. Він сформулював дуже важливий принцип права, а саме: чинність закону поширюється на всіх, обстоював формальну правову рівність усіх громадян, рівність їхніх прав і відкидав фактичну майнову, розумову, посадову та іншу рівність.

Ідеї про правову державу розвинули й доповнили мислителі Середньовіччя і Нового часу. Вони помітно вплинули на становлення і розви-

ток таких прогресивних теорій, як поділ влади, конституціоналізм, правова державність; відіграли значну роль у критиці феодальної нерівності, привілеїв та беззаконня, в подоланні середньовічних теологічних концепцій про державу і право, у ствердженні ідей формальної рівності та свободи людей.

Тлумаченню і втіленню ідей правової держави в суспільне життя сприяли політико – правові вчення Джона Локка. Він виступав ідеологом соціального компромісу, виразником правових уявлень буржуазного суспільства на протигагу феодальному. У своїх поглядах на механізм державної влади Дж. Локк наголошував на тому, що повноваження належить чітко розмежувати і поділити між органами держави.

Ж.-Ж. Руссо, спираючись на ідеї народного суверенітету і суспільного договору, висунув принципи законності опору всяким протизаконним діям і права чинити свою волю, якщо це не заборонено законом.

Ідею поділу влади, як один із принципів правової держави, систематизував і розвинув у своїх працях Шарль-Луї Монтеск'є, спираючись на вчення Локка, Монтеск'є обґрунтував необхідність у демократичній державі поділу влади на законодавчу, виконавчу й судову, гілки, які повинні бути незалежними одна від одної. Законодавча влада має належати парламентові, виконавча – королю, судова – незалежному суду присяжних, кожна з названих гілок влади повинна мати стримування і протигаги з метою недопущення узурпації однією владою інших владних повноважень. Якщо в суспільстві не забезпечено реалізації прав і свобод людини та громадянина, не проведено поділу влади на вищезгаданих засадах, то це суспільство не має конституції та не може вважатися демократичним.

Концепція поділу влади у Монтеск'є, що стала основою буржуазного конституціоналізму і теорії правової держави, вирізнялася порівняно з попередніми теоріями поділу влади значною новизною, а саме: він об'єднав ліберальне розуміння свободи з ідеєю конституційного закріплення самого механізму поділу влади, а в систему влади ввів і судову владу, як незалежну.

Обґрунтування теорії правової держави дали німецькі філософи І. Кант і Г. Гегель. Кант визначав державу як об'єднання багатьох людей, підпорядкованих правовому закону. Він першим висунув ідею про те, що державний устрій повинен якнайбільше відповідати праву (правовому закону). Держава мусить спиратися на право, додержуватися прав і свобод людини, забезпечувати їх реалізацію та здійснення позитивних законів.

Правова держава за Кантом характеризується не як емпірична реальність, а як ідеально-теоретична модель, що нею слід керуватися як вимогою розуму і метою наших зусиль у практичній організації державно-правового життя.

Практичне втілення в суспільному житті ідей правової державності пов'язане з творчістю Г. Гегеля. Державно-правові вчення мислителя викладено в головній його праці “Філософія права”.

Якщо у Канта правові закони і правова держава лише необхідність, то в Гегеля вони є дійсністю, тобто практичною реалізованістю розуму в певних формах буденного існування людей.

Гегель вважав, що людина народжується від природи вільною, що вона здобуває свободу як духовна істота. Розумне призначення людині він вбачав в тому, щоб вона жила в державі. Індивід настільки моральний та істинний, наскільки він є членом держави. Право за Гегелем – це дійсна свобода. Держава – теж право в його найбільш абстрактному розумінні, а саме: права особистості, сім'ї та суспільства. Вчення про правову державу в Україні виникли у другій половині XIX ст. після проведення буржуазних реформ 60-70-х рр. Важливим принципом теорії правової держави, як тих часів, так і сьогодення, було й залишається ефективне забезпечення прав і свобод людини і громадянина.

Питання правової держави були предметом дослідження українських учених: М. Драгоманова, М. Грушевського, Б. Кістяківського, Ю. Бачинського, С. Дністрянського та ін.

Михайло Драгоманов висунув низку цікавих ідей, зокрема, щодо еволюції суспільства від роду-племени через сім'ю до держави, розробив політичну програму для України, в якій пропонувалося самодержавство змінити парламентською владою (з ухваленням конституції). В своїх працях Б. Кістяківський висуває такі ідеї правової держави:

- 1) Держава гармонізує відносини між суспільством та особою і ні в якому разі не ускладнює їх;
- 2) У кожній державі люди втілюють певну культурну мету як щось життєво необхідне і таке, що їм притаманне;
- 3) Політична влада повинна позбутися будь-яких проявів насильства і сваволі;
- 4) Кожна людина повинна мати можливість забезпечити собі гідне існування не силою соціального милосердя, а силою наявних у неї соціальних, політичних та економічних прав і свобод.

Ідеї правової держави Б. Кістяківського співзвучні і сучасній українській політико-правовій практиці.

Провідною ідеєю поглядів С. Дністрянського було визнання того, що в новій українській державі закони повинні прийматися за участю народу та для народу. Розвиток суспільних відносин зумовлює необхідність посилення безпосередньої участі народу у державному управлінні з метою повнішого забезпечення різних потреб, інтересів громадян. У цьому напрямі, як він вважав, повинна розвиватися “народна правова ідея”.

Таким чином, фрагментарно проаналізувавши історію розвитку ідей правової держави, можна дійти висновку:

- історія вчень про правову державу охоплює систему ідей, думок і концепцій (зарубіжних та українських авторів) без знань і врахування яких є неможливим теоретичне розроблення концепції правової держави;
- без теоретичної моделі правову державу не втілити в практичне життя під час розбудови державності й правової системи в Україні.

Література

1. История политических и правовых учений/Под ред. О. Э. Лейста.. – М., 2000.
2. Мир политической мысли: Хрестоматия: – В 2 т. – М., 1994.
3. Платон. Законы // Сочинения: В 3 т. – М., 1971. – Т. 3. – Ч. 2.

Є. О. Широкова

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету

О. А. Тарасова

кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології та економіки Криворізького державного педагогічного університету (м. Кривий Ріг)

Сучасний стан і перспективи розвитку громадянського суспільства в Україні

Найважливішим фактором формування правової демократичної держави, як свідчить сучасний досвід демократичного розвитку країн заходу, є наявність громадянського суспільства. Громадянське суспільство характеризує всю сукупність різноманітних форм соціальної активності населення, яка не обумовлюється діяльністю державних органів і втілює реальний рівень соціалізації соціуму. Громадянське суспільство – це суспільство вільних громадян з високим рівнем економічної, політичної, соціальної і духовної культури, які разом з державою утворюють розвинуті правові відносини. Воно виконує абсолютно необхідну для демократичного устрою функцію саморегуляції соціальних відносин, стримування втручання держави в ті відносини, які люди здатні регулювати самостійно, без її допомоги. Громадянське суспільство формується головним чином стихійно, знизу, спонтанно, як результат розкріпачення індивідів, їх перетворення із підлеглих держави у вільних громадян, яким властиве почуття особистої гідності і відповідальності за економічну і політичну діяльність.

Громадянське суспільство невід'ємно пов'язане з правовою державою: воно є соціальною основою і необхідною передумовою останнього. Головне призначення громадянського суспільства полягає в забезпеченні природного права людини на свободу, самовизначення, контроль над